

Prilog javnoj raspravi o položaju djece i roditelja izloženih nasilju u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva iz psihosocijalne perspektive

Radni materijal priredile i ustupile HUSR-u prof. dr. sc. Marina Ajduković i prof. dr. sc. Branka Sladović Franz sa Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu (14. listopada 2021).

Sažetak

Ova kratka analiza je potaknuta raspravom koja se odvijala u javnom prostoru o znanstvenoj utemeljenosti pojave i pojma „otuđenje djeteta“ od jednog od roditelja i njegovom manipulacijom u odlučivanju o skrbništvu djece na štetu majki koje su bile žrtve nasilje. U tekstu je iznesen stručni pogled na prava i potrebe djece koja mogu biti ugrožena u kontekstu razdvojenog roditeljstva, vodeći računa o razlici između situacija kad visokokonfliktnom roditeljstvu je ili nije prethodno partnersko nasilje. Također se kratko opisuje Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva (Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018.), koja je izrađena kao pomoćni alat stručnjacima sustava socijalne skrbi. U kontekstu Rezolucije Europskog parlamenta o posljedicama nasilja koje vrše partneri u intimnim vezama i prava skrbništva po žene i djecu, ovaj prilog nastoji pružiti balansirani pogled na djelovanje centara za socijalnu skrb u smjeru zaštite sigurnosti i razvojne dobrobiti djece što u svim postupanjima treba biti prioritet.

Uvod

U javnom prostoru se već dulje vrijeme vodi rasprava o (1) manipulaciji djecom u situacijama visoko konfliktnog razdvojenog roditeljstva i otuđenju djeteta od jednog od roditelja kao najnepovoljnijeg ishoda neodgovarajućih postupaka roditelja u razdoblju nakon raspada partnerske zajednice, pri čemu se kao ključno pitanje javlja dvojba je li otuđenje znanstveno utemeljeno ili neutemeljeno, te o (2) manipulaciji pojavom otuđenja djeteta kao jednim od načina kojim počinitelji nasilja u partnerskim odnosima, u pravilu muškarci, i dalje održavaju moć i kontrolu nad drugim partnerom, u pravilu nad ženama. Pri tome se u nekim slučajevima javlja sumnja da stručnjaci u sustavu socijalne skrbi, zdravstva i pravosuđa pogoduju očevima počiniteljima nasilja na štetu majki i djece žrtava nasilja u postupcima odlučivanja o

roditeljskoj skrbi o roditeljske skrbi. U tom kontekstu česti su navodi poput „CZSS nedovoljno vrednuju pojavnost nasilja“ i da „do diskriminacije u dodjeljivanju roditeljske skrbi dolazi u trenutku kada je u postupku majka žrtva nasilja, na što otac odgovara navodima o otuđenju djeteta“.

Ovaj prilog podastiremo stručnoj javnosti neposredno nakon što je donesena Rezolucija Europskog parlamenta o posljedicama nasilja koje vrše partneri u intimnim vezama i prava skrbištva po žene i djecu¹. Radi se o opsežnom tekstu u kojem se kroz 51 točku promiče bolja zaštita i sigurnost žena žrtvi rodno utemeljenog nasilja, te zaštita i sigurnost djece. U Rezoluciji se između ostalog, osuđuje koncept otuđenja djeteta od roditelja, kao neznanstveni koncept koji se zlorabljuje na štetu žrtava nasilja (točka 41.) te se države članice pozivaju da zabrane korištenje "sindroma otuđenja od roditelja" u sudskim postupcima. Ključno je pitanje što će to promijeniti u praksi, posebno u praksi centara za socijalnu skrb? Da li ćemo se kao profesionalna zajednica odreći imenovanja pojave otuđenja djece zbog njegove moguće zlorabe, svjesni da ono postoji kao jedna od najnepovoljnijih posljedica manipulacije djetetom ali i kao jednog od specifičnih pojava oblika emocionalnog/psihičkog nasilja nad djecom²? Kako ćemo u tom slučaju tu pojavu imenovati, a da osiguramo individualiziranu zaštitu dobrobiti djece koja mogu biti izložena različitim ugrožavajućim pa manipulativnim ponašanjima roditelja u situacijama konfliktnog razdvojenog? Da li ćemo se odreći znanstvenih istraživanja čiji je cilj prvo opisati, a zatim povezati pojavne oblike manipulacije djecom s ponašanjima i doživljavanjima djeteta koja se javljaju kao posljedice? Da li nam je za planiranje ciljanih intervencija usmjerenih na zaštitu djece u situacijama manipulacije djetetom dovoljno da se procijeni da je dijete emocionalno/psihički zlostavljano (što pokriva jako širok raspon neodgovarajućih roditeljskih postupaka) ili će se početi manipulirati i s ovim, do sada ne upitnim pojmom. Da li je dovoljna binarna procjena da je dijete emocionalno/psihički zlostavljano ili je za bolju

¹ Rezolucija „The impact of intimate partner violence and custody rights on women and children“ donesena je 6. listopada 2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0406_EN.html

² Pojmovi emocionalno i psihičko zlostavljanje djece se u pravilu koriste kao sinonimi. Određenje emocionalnog zlostavljanja i manipulacije djetetom kao specifičnog pojava oblika emocionalnog zlostavljanja se može naći u uvodnom dijelu Protokola o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece (2014.: 8). Na žalost u ovom određenju nije navedeno da je izlaganje djece nasilju među roditeljima odnosno partnerskom nasilju također jedan od pojava oblika emocionalnog/i psihičkog zlostavljanja djece. Nužno je njegovo još preciznije i šire određenje.

zaštitu djeteta korisnija stupnjevana procjena razine djetetove ugroženosti i kako to operacionalizirati da opet netko ne počne dovoditi u pitanje znanstvenu utemeljenost takve procjene. Razdoblje koje je pred nama će dati odgovore na ova, kao i na mnoga druga pitanja koja su se pojavila. Bitno je da kao pojedinci i profesionalna zajednica kritički razmotrimo iskustva iz prakse i postojeće empirijske spoznaje kako bi mogli biti aktivni i informirani dionici u ovom iznimno značajnom razdoblju.

Uvodno naglašavamo da je otuđenje djeteta od drugog roditelja pojava³ koja je jasno prepoznata u praksi i potvrđena u deskriptivnim i eksplorativnim empirijskim istraživanjima (npr. Meier, 2013.; Baker, 2014.; Kruk, 2018.), ujedno i predmet dugogodišnjeg spora među stručnjacima. Stručnjaci koji osporavaju otuđenje, naglašavaju da postoji mogućnost njegove zlorabe u sudskim postupcima „dodjele“ djece i nedovoljnog prepoznavanja specifičnih potreba djece i odraslih žrtvi nasilja u takvim situacijama (npr. Maxwell i Slater, 2020.), a neki autori čak govore o „industriji otuđenja“ u kojoj sudjeluju terapeuti i odvjetnici (Barnett, 2020.). Pri tome nitko ne dovodi u pitanje postojanje manipulacije djetetom u situacijama visokokonfliktnog roditeljstva, te da su nepovoljne posljedice dugotrajnog konfliktnog roditeljstva na psihosocijalni razvoj djece brojne (npr. Baker i Brassard, 2013.; Garber, 2014., Kruk, 2018.). Analiza ovih istraživanja nadilazi ciljeve ovog teksta. No već iz ovog kratkog osvrta je očito da je sporna samo jedna posljedica, a to je otuđenje djeteta od jednog od roditelja i mogućnost njegovom manipulacijom u sporovima oko skrbništva. Očito nam u tom specifičnom području treba više i boljih istraživanja pa onda i interdisciplinarnu raspravu.

S obzirom na to da se u našoj javnosti višekratno navodi da ne postoje valjani i pouzdani instrumenti za procjenu otuđenja i da se u tom kontekstu spominje netočna informacija da je u centre za socijalnu skrb (CZSS) uvedena „lista za otuđenje“, iznosimo svoj stručni pogled na situacije kada su prava i potrebe djece ugrožena u kontekstu razdvojenog roditeljstva. Pri tome vodimo računa o razlici između situacija kad visoko konfliktnom roditeljstvu je ili nije prethodno partersko nasilje te dajemo kratki opis Liste za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva (Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018.), koja je izrađena kao pomoćni alat stručnjacima sustava socijalne skrbi i u čijem fokusu je, kao što sama naziv govori, dobrobit djeteta.

³ U ovom kontekstu zalažemo se za korištenje riječi pojava otuđenja kao proces ili zbivanje s određenim ishodom koji se može zamijetiti i opisati, za razliku od riječi „koncept“ koji predstavlja zamisao odnosno pojam.

Dinamika roditeljstva nakon raspada partnerske zajednice i postupanja CZSS

Polazna pretpostavka zakonodavca (Obiteljski zakon, 2015.) je da će odgovorni roditelji i nakon raspada partnerske zajednice biti posvećeni kvalitetnom roditeljstvu i dobrobiti djeteta i da će svoj dogovor o brizi za dijete/djecu zajednički oblikovati u Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi koji se donosi u postupku obveznog savjetovanja ili uz pomoć obiteljskog medijatora kao nepristranog stručnjaka koji im pomaže u pregovaranju oko spornih pitanja. Govorimo o roditeljima koji samostalno odlučuju i provode zajedničku roditeljsku skrb te rješavaju konstruktivno roditeljske izazove s kojima su suočeni i brinu o svom djetetu odgovorno i neovisno o bračnom ili partnerskom statusu. Tako je npr. 2019. godine bilo provedeno i okončano 7035 obveznih savjetovanja, pri čemu je sporazum o zajedničkoj roditeljskoj skrbi postignut nakon obaveznih savjetovanja i obiteljske medijacije u 4582 slučaja (65%), dok je u 2216 slučajeva (35%) CZSS dao mišljenje i prijedlog sudu s kojim roditeljem će dijete živjeti i na koji način će se ostvarivati osobni odnos s drugim roditeljem⁴.

Razdvojeno roditeljstvo, osobito na početku procesa razvoda braka ili prekida partnerske zajednice ili kad se radi o razdvojenom roditeljstvu od rođenja djeteta, može kod nekih roditelja dovesti do određenih teškoća u dnevnom funkcioniranju i doživljavanju s obzirom da se radi o stresnoj reorganizaciji osobnih odnosa i obiteljskih uloga. Nekima od njih je potrebno olakšati prijelaz iz partnersko-roditeljskog odnosa u samo roditeljski odnos. U tim slučajevima se izriču mjere obiteljsko-pravne zaštite, najčešće mjera Stručna pomoći i potpore (Obiteljski zakon, 2015.), ali i druge socijalne usluge i intervencije, čiji je cilj izmjena neprikladnih ponašanja roditelja, a koja mogu biti odraz slabijih roditeljskih kompetencija ili lošijeg suočavanja sa stresom koji donosi razvod/raspad partnerske zajednice, te stjecanje vještine suradnje s drugim roditeljem u novim okolnostima.

Obaveza je stručnjaka poticati odnose s oba roditelja, ukoliko to ne šteti dobrobiti djeteta, i ostvarivanje tog odnosa na način koji je za djetetovu dobrobit. Odnosi s roditeljem su pravo, a ne obaveza djeteta, te je nužno voditi računa i o djetetovoj perspektivi, sukladno dobi i zrelosti djeteta.

4

<https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/MDOMSP%20dokumenti/Godisnje%20statisticko%20izvjesce%20u%20Republici%20Hrvatskoj%20u%202019%20godini.pdf>

Neodgovarajuća ponašanja roditelja koja otežavaju kontakte djeteta i roditelja mogu biti nenamjerna i dio nesnalaženja u novim okolnostima, ali mogu biti dio svjesne ili nesvjesne osvete. Tada se radi o manipulaciji. Ali nastojanja jednog roditelja da se nadziru ili ograniče kontakti djeteta s drugim roditeljem mogu biti i odraz autentične brige za kvalitetu skrbi za dijete ili za potencijalno štetne posljedice boravka ili kontakta djeteta kod nasilnog roditelja ili roditelja koji ima problema s ovisnostima ili koji ima neliječeni psihički poremećaj ili sve od navedenog. U takvim slučajevima se sudskim rješenjem reguliraju odnosi, npr. nalaže se ostvarivanje osobnih odnosa pod nadzorom stručnjaka kako bi dijete bilo sigurno ili se zabranjuju kontakti s roditeljem, a istodobno se mogu izreći i mjere obiteljskoppravne zaštite čiji je cilj razvoj pozitivnog roditeljstva.

Samo u manjem broju slučajeva (npr. kada sukob među roditeljima u svezi roditeljstva traje produženo, konfliktnih situacija je sve više i/ili se događa neki oblik nasilja, kada ne dolazi do poboljšanja situacije za dijete, ili onemogućuje ostvarivanje osobnih odnosa iako oni nisu za dijete ugrožavajući, kada se roditelji uzajamno učestalo žale centru za socijalnu skrb o okolnostima ostvarivanja roditeljske skrbi na drugog roditelja, kada se podiže prekomjerni uzajamnih sudskih tužbi) potrebno je procijeniti u kojoj je mjeri ugrožena djetetova dobrobit. To su upravo situacije koje su u praksi prepoznate kao visokokonfliktno razdvojeno roditeljstvo (Lahal, 2018). Iznimno je važno prepoznati što ranije mogućnosti ovakvog razvoja roditeljskih odnosa i pravovremeno pomoći djeci ali i roditeljima da osvijeste štetnost posljedica navedenih ponašanja za dijete i osobnu odgovornost za dobrobit vlastitog djeteta. Rano prepoznavanje početnih znakova nesnalaženja i problema roditelja a koji vode manipulativnom ponašanju je ključno da se inicira stručni rad čiji je cilj zaštita djeteta i zaustavljanje eskalacija tih ponašanja. Pri tome, neovisno o nazivu ove pojave, ovdje govorimo o često trajnom narušavanju odnosa između djeteta i jednog roditelja, a pod utjecajem drugog roditelja, a ponekad i o narušavanju odnosa s oba roditelja.

Neprijeporno je da su neka djeca na neprimjeren način uvučena u sukob roditelja te da takva ponašanja roditelja mogu dovesti do psihičkog zlostavljanja djeteta i da postoje djeca koja su otuđena („psihološki ukradena djeca“) od drugog roditelja. Ponašanja roditelja koja tome vode su da ocrnjuje djetetu drugog roditelja iako za to nema realnog razloga, da na različite načine sabotira osobne odnose i kontakte djeteta i drugog roditelja, da djetetu sugerira što treba govoriti i kako se ponašati pred stručnjacima i drugim članovima obitelji, da se o drugom roditelju govori iznimno negativno...(npr. Baker, 2008.; Ernečić i Patrčević, 2013.).

Kao posljedicu ovakvih i sličnih ponašanja djetete počinje odbijati kontakt s drugim roditeljem. Neovisno o tome što je od navedenog istina, za djetete je takva situacija iznimno teška, naime mnoga djeca doživljavaju vrlo snažan unutarnji konflikt lojalnosti i ponekad odabiru jednu stranu tj. jednog roditelja, jer si na taj način sami olakšavaju situaciju u kojoj se nalaze. Na žalost, kako upozoravaju Filipović i Osmak-Franjić (2010.), djetete i djetetove potrebe, kao i emocionalne reakcije na roditeljski sukob, često ostaju neprepoznate, a djetete uskraćeno za potrebnu podršku.

U praksi je potvrđeno da ovakva, po djetete iznimno štetna, ponašanja čine i majke i očevi i u situacijama kad je i kad nije prethodilo nasilje u partnerskom odnosu i raspadu zajednice roditelja. Ne postoje službeni pokazatelji u koliko takvih slučajeva je bilo prisutno nasilje u partnerskom odnosu, ali detaljna analiza 146 slučajeva iz 2018. godine, koje su različiti CZSS klasificirali kao slučajeve s visoko-konfliktnim roditeljstvom, pokazuje da je u 48,7% slučajeva bilo evidentirano nasilje u partnerskom odnosu prije razdvajanja, a u 50,0% slučajeva i nakon razdvajanja roditelja. Pri tome se najčešće radi o verbalnom/emocionalnom nasilju (61,4%), fizičkom nasilju (29,7%), ekonomskom (5,9%) i seksualnom nasilju (3%) (Ajduković, Sladović Franz i Kožljan, 2019.).⁵ Ključna poruka ovih podataka je da CZSS raspolažu s podacima o nasilju u partnerskim odnosima i da polazeći od toga trebaju posebno pažljivo voditi računa o balansu moći pri odlučivanju o roditeljstvu, te dobro procijeniti raznu izloženosti, nepovoljne učinke i način zaštite djeca ne ovisno o tome jesu li neposredne ili posredne žrtve nasilja u roditeljskom odnosu.

Kad govorimo o djeci treba voditi računa i tome da neka djeca mogu odbijati odnose s jednim roditeljem i zbog razloga koji nisu povezani s postupcima drugog roditelja, već zbog toga što osjećaju ljutnju na jednog od roditelja zbog raspada partnerskog odnosa, zbog prijašnjih ili aktualnih iskustava s nasilja u obitelji ili svjedočenja nasilju među roditeljima (Rand, 2011.). To se ponekad događa jer je djetete manje privrženo jednom roditelju, jer se drugi roditelj za

⁵ Radi se o neobjavljenim podacima čija je obrada u tijeku kao dio projekta „Procjena ugroženosti djece u situacijama konfliktnog roditeljstva“ koji se odvijao 2019. godine uz potporu Sveučilišta u Zagrebu, kao komplementarna aktivnost programa „Sustavna podrška obiteljima s djecom: Procjenjivanje i smanjivanje rizika za dobrobit djece“. Opis metodologije ovog istraživanja i osnovni rezultati mogu se dobiti na uvid od autorica. Podaci o nasilju su prikupljeni temeljem „Upitnika općih podataka i okolnosti procjene ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva“. Ovaj Upitnik se koristi uz „Listu za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva“.

njega bolje skrbi i jer kontakti s roditeljem nisu za dijete ispunjavajući ili pak odrastanjem djetetova potrebe za intenzivnim odnosom s roditeljm/ima slabi, itd. Tada govorimo o udaljavanju djeteta od roditelja, a ne o otuđenju. Takve situacije treba prepoznati i spriječiti da se za svako udaljavanje djeteta od roditelja nekritički smatra odgovornim drugi roditelj.

Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva

S obzirom na to da se radi o iznimno složenim obiteljskim situacijama, te pravima i potrebama svih članova obitelji, što je još složenije u situacijama kada se radi o nasilnim obiteljskim i partnerskim odnosima, na poticaj stručnjaka socijalne skrbi da se ujednači i strukturira analiziranje navedenih situacija, 2016. godine je kreirana, a 2018. godine je, temeljem pilot-primjene u suradnji s više od 200 stručnjaka, i revidirana Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva (Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018.). Uz Listu je izrađen i Upitnik općih podataka i okolnosti procjene ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva (Ajduković, Blažeka Kokorić i Sladović Franz, 2018.) čiji je cilj da niti jedna relevantna okolnost u tim situacijama ne bude zanemarena. Izrada i pilot primjena ove Liste i Upitnika se odvijala kao dio inicijative „Za snažniju obitelj“ i programa „Sustavna podrška obiteljima s djecom: Procjenjivanje i smanjivanje rizika za dobrobit djece“ koji se odvijao u suradnji UNICEF Ured za Hrvatsku, Hrvatske udruge socijalnih radnika i Društva za psihološku pomoć, te ministarstva nadležnog za poslove socijalne skrbi. Pilot-primjena je uključila primjenu Liste za 146 slučajeva konfliktnog razdvojenog roditeljstva, provedena je faktorska analiza svake od dimenzija procjene (ponašanja majke i oca u odnosu na dijete, ponašanja majke i oca u odnosu na drugog roditelja, ponašanja majke i oca prema stručnjacima i sustavu, procjena ponašanja djeteta koja upućuju na proces manipulacije i otuđivanja djeteta od drugog roditelja, te procjena ponašanja i doživljavanja djeteta koja upućuju da je ugrožena njegova psihosocijalna dobrobit) te odgovarajuće korelacijske analize koje su sve išle u smjeru provjere unutarnje i prediktivne valjanosti ovog „alata“. U nastavku ćemo pojasniti vezu između ove Liste i ostalih aktivnosti u sustavu socijalne skrbi u kontekstu zaštite djece u konfliktnim razvodima.

- Različiti instrumenti socijalnog rada koji su razvijeni u Hrvatskoj u posljednjih 15 godina (Sladović Franz, 2008.; Ajduković i Sladović Franz, 2008.; Ajduković, Sladović Franz i Laklija, 2015.; Sladović Franz, 2015.), pa tako i navedena Lista, nisu (psiho)dijagnostički niti dokazni instrumenti, već trijažni alati (tzv. provjerne liste; eng. *Check-list*). Koriste se u svrhu analitičko-sintetičkog procjenjivanja, odlučivanja i planiranja mjera i intervencija za zaštitu dobrobiti djece i postizanje promjene u obiteljskom okruženju povezanih s određenim socijalnim rizicima i posljedicama po dijete, uključujući i neodgovarajuće roditeljsko ponašanje.
- Osim trijaže u svrhu daljnjih aktivnosti za zaštitu djece, ciljevi korištenja navedene Liste su (1) standardizacija i strukturiranje procjene razine ugroženosti psihosocijalne dobrobiti i rizika od emocionalnog zlostavljanja djeteta u situacijama konfliktnog, razdvojenog roditeljstva, (2) bolje planiranje i evaluacija mjera stručne pomoći i potpore roditeljima i (3), kvalitetnije oblikovanje stručnog mišljenja, što pridonosi skraćivanju vremena u kojem je dijete izloženo visokoj razini nelagode i rizika od emocionalnog/psihičkog zlostavljanja i njegovih posljedica ako se pravovremeno ne djeluje.
- Lista omogućava fenomenološko opisivanje i procjenu učestalosti roditeljskih neprikladnih ponašanja i/ili manipulativnih ponašanja roditelja (posebno majke, a posebno oca) u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva prema djetetu, jednog prema drugome te prema stručnjacima i sustavu; procjenu ponašanja i funkcioniranja djeteta odnosno znakove ugroženosti djeteta; dodatne okolnosti iz šireg okruženja važne za procjenu dobrobiti, uključujući i nasilje u partnerskim odnosima te jesu li prisutni drugi razlozi zbog kojih dijete odbija kontakte s roditeljem s kojim ne živi ili je došlo do objašnjivog udaljavanja djeteta i roditelja. Iz toga slijedi zaključna procjene o ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta i sumnji u djetetovu izloženost emocionalnom/psihičkom zlostavljanju i/ili otuđenju u situaciji konfliktnog razdvojenog roditeljstva. Ovakva Lista je u skladu sa sugestijama o procjeni izloženosti djece nasilju u situacijama visoko-konfliktnog roditeljstva ugledne profesionalne organizacije ISPCAN (Lahlah, 2018.).
- Temeljem provedenih procjena i uvida u ponašanja roditelja, znakova ugroženosti kod djeteta i obilježja konteksta, stručnjaci socijalne skrbi donose zaključak o ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta u situaciji konfliktnog razdvojenog roditeljstva, a koji može biti da dobrobit nije ugrožena, da se radi o niskoj ili srednjoj ugroženosti ili o

visokoj razini ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta. Visoka razina znači, kako je i navedeno na Listi - sumnju na emocionalnog/psihičko zlostavljanje djeteta i/ili otuđenje djeteta od roditelja s kojim ne živi; uz izricanje i poduzimanje odgovarajućih intenzivnijih mjera stručne pomoći roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta iz domene obiteljsko-pravne zaštite, a dijete i roditelji se upućuju na daljnje procjenjivanje/vještačenje kako bi se utvrdila opravdanost sumnje da je dijete emocionalno/psihički zlostavljano od jednog, drugog ili oba roditelja.

- Je li ta sumnja opravdana ili nije, je li bilo zlostavljanja i koje su tretmanske potrebe djeteta - o tome se rade daljnje procjene i vještačenja, a nakon toga i psihološki, psihijatrijski ili drugi medicinski ili rehabilitacijski tretman ako je potreban, i to u pravilu u zdravstvenim ustanovama, a ne u sustavu socijalne skrbi (baš kao i u svim drugim situacijama kada se radi o tjelesnom ili spolnom zlostavljanju djece, depresivnom stanju djeteta, poremećaju pažnje, itd.). Odgovornost za postupke zlostavljanja te odlučivanje o pravima i interesima djece i roditelja dokazuje se i vrednuje nadalje u sudskim postupcima te se izriču mjere i odluke u nadležnosti suda temeljem Obiteljskog zakona ili se provode kazneni postupci. Pri tome sudovi ne sude o sindromu ili nekim konstruktima, već donose odluke temeljem utvrđivanja činjeničnog stanja. Dok traje sudski postupak i/ili tretman, a da bi dijete bilo zaštićeno od daljnjih razvojnih i sigurnosnih rizika, često se donose i provode i nadalje mjere stručne pomoći roditeljima u nadležnosti CZSS. No krajnja odluka o roditeljskoj skrbi i ostvarivanju odnosa s drugim roditeljem je u domeni pravosudnog sustava, pri čemu je mišljenje i prijedlog CZSS samo od jedna od okolnosti koja se uzima u obzir⁶.

Dakle, navedena Lista ne mjeri „koncept otuđenja“ već kao što smo već naveli, sistematizira i diferencira na pojavnjoj razini neodgovarajuća ili/i otuđujuća ponašanja roditelja koja štete dobrobiti djeteta. Nije obavezna za primjenu, već je jedan od alata stručne procjene koji se koristi prilikom analiziranja situacije i planiranja intervencija kao što su to npr. mjere stručne pomoći roditeljima ili donošenja stručnog mišljenja za potrebe nekog od različitih mogućih

⁶ „Odluka suda se ne donesi temeljem jednog dokaza. Upravo izvođenjem niza dokaza, od materijalnih dokaza, kao što je pregledavanje i čitanje medicinske dokumentacije, personalnih dokaza, slušanje iskaza djeteta, njegovih roditelja, predstavnika socijalne skrbi, učitelja, liječnika i drugih, slušanja ili čitanja iskaza vještaka o medicinskoj dokumentaciji, o zdravlju djeteta, sud utvrđuje je li počinjeno kazneno djelo, je li okrivljenik kriv.“ Prava djece i postupci na sudu. <https://uszm.hr/prava-djece-i-odluke-suda/> (12. listopada, 2021.)

sudskih postupaka. Sistematizirana diferencijacija mogućih neodgovarajućih ili/i otuđujućih ponašanja i oca i majke, predstavlja značajan profesionalni iskorak čija je poruka da nisu sva neodgovarajuća ponašanja roditelja otuđujuća, a što omogućava da se intervencije usmjerene na zaštitu dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva oblikuju individualizirano ovisno potrebama i poteškoćama roditelja i djeteta.

Postupanje CZSS pri procjeni psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva u situacijama kad je prisutno nasilje u partnerskim odnosima

U Hrvatskoj je godinama dobro poznat „Kotač moći i kontrole“ koji je razvijen prije 40 godina kao dio tzv. Duluth modela⁷ i opisuje terorizam muškarca u partnerskom odnosu i u kojem je jasno navedeno da je korištenje djece (koristiti djecu za slanje poruka, prijetiti oduzimanjem djece, vrijeđanje i ugrožavanje žene tijekom posjeta djeci) jedan od načina uspostave moći i kontrole nad partnericom za vrijeme i nakon raskida partnerskog odnosa (Ajduković, Mamula, Pećnik i Töle, 2004.). Stručnjaci u svim resorima trebaju biti upoznati s time kako prepoznati ovakvo rodno utemeljeno nasilje te ga razlikovati od tzv. situacijskih nasilnih ponašanja gdje je moguće nasilno ponašanje i žena i muškaraca, te kako na njih reagirati u skladu sa svojom profesionalnom ulogom, a koja su češća u stresnim i kriznim situacijama kao što je npr. prekid partnerske ili bračne zajednice.

Sveobuhvatna zaštita žena žrtava nasilja u obitelji, ali istovremeno i zaštita djece od psihičkog nasilja u situacijama manipulacije jednog ili oba roditelja (a čija je najnepovoljnija posljedica otuđenje kao iznimno nelagodno psihološko stanje djeteta i ugroza za cjeloživotne dugotrajne međusobne obiteljske odnose), nesumnjivo zahtjeva veću jasnoću postupanja unutar svakog sustava, ali i bolju međusektorsku suradnju i koordinaciju. U ovom složenom i osjetljivom području zaštite prava i interesa djece i zaštite prava žena izloženih nasilju kad su moguće manipulacije na različitim razinama potrebno je dodatno razraditi postupanje svih uključenih dionika. Ako bilo tko od dionika smatra da je poziv za bolju međusektorsku suradnju i koordinaciju floskula, ostati ćemo kao profesionalna, aktivistička i društvena zajednica „zakopani“ u rovovskom ratu, a najveću štetu će imati oni zbog koji se rat vodi.

⁷ The Duluth model ili Projekt intervereniranja nasilja u obitelji je razvijen za smanjenje nasilja nad ženom u obitelji. Ime je dobio po Duluth, Minnesota, gradu u kojem je kreiran. Ključna za oblikovanje ovog program je bila feministica Ellen Pence. Feministička teorija koja je u temelju Duluthovog modela polazi od toga da muškarci koriste nasilje unutar odnosa da bi izvršili moć i kontrolu.

Polazeći od toga da je CZSS „ključni čvor“ u zaštiti i djece i svih žrtava nasilja u obitelji (Ajduković, 2021.), potrebna je dodatna specijalizacija kroz kontinuiranu edukaciju i superviziju, s jasno definiranim kompetencijama koje trebaju imati SVI stručnjaci u tom području. I edukatori i supervizori trebaju imati uz generičke, i dobro balansirane i prethodno definirane, specifične kompetencije za edukacije i superviziju u ovom području kao što je npr. procjena vrste nasilja i rizika za daljnju viktimizaciju, dinamike nasilnog odnosa, korištenje motivirajućeg razgovora u osnima u kojima je bilo nasilje. Uz to nužno je da uvjeti i normativi rada tj. broj slučajeva za koje je zadužen jedan tim ili pojedini stručnjak u ovom području budu primjereni zahtjevnosti i složenosti posla. To je sve odgovornost ministarstva nadležnog za poslove socijalne skrbi, a uloga HUSR-a, strukovnih komora, akademske zajednice i udruga civilnog društva je da kontinuirano zagovaraju stalno kontinuirano unapređenje rada u ovom području.

Kako dalje u zaštiti djece?

U zaštiti djece uvijek se radi o složenim slučajevima te su pojednostavljivanje, senzacionalizam i zauzimanje jednostrane perspektive pokazatelj laičkog pristupa i ne pridonose unapređenju djelovanja već polarizaciji i zagovaranju jednostranih rješenja, što može biti jedan od neplaniranih nepovoljnih učinaka doslovne primjene točke 41. Rezolucije Europskog parlamenta o posljedicama nasilja koje vrše partneri u intimnim vezama i prava skrbništva po žene i djecu. Ako se pritom radi i o slučajevima nasilja u obitelji, osobito terorizma i rodno utemeljenog zlostavljanja, dinamika međusobnih odnosa, posljedice i perspektive svih članova obitelji snažno su pod utjecajem teških i traumatskih iskustava i ne bi smjele biti predmet pojedinačnog, brzopletog i neetičnog postupanja.

S različitim konceptima, optužbama, kao i sa zaštitom djece može se također manipulirati te ih koristiti u druge svrhe i na neprofesionalan način. Tako se pod krinkom zaštite prava jedne skupine, mogu početi ugrožavati prava neke druge skupine. Pojedine moguće koruptivne radnje, zloupotrebe položaja ili trgovanja utjecajem, prekomjerno upućivanje u pojedine ustanove ili pojedinim vještacima, lažne optužbe za zlostavljanje (što je kazneno djelo) ili pak pogodovanje na bilo koji način ili bilo kome nisu praksa sustava zaštite djece. Eventualni pojedinačni slučajevi trebaju biti istraženi i procesuirani, a situacije pogrešaka u radu i

organizacijski propusti prepoznati i prevenirani u budućnosti, kako u socijalnoj skrbi tako i u zdravstvu, policiji i pravosuđu.

Javnost također treba aktivnije preuzeti svoju ulogu ranog prepoznavanja i prijavljivanja nasilja i ugrožavanja prava djece i drugih članova u obitelji, ali i neprofesionalnih postupaka pojedinaca, a kako bi se preveniralo da situacija eskalira te se pravovremeno mogla zaštititi dobrobit djeteta i ostalih članova obitelji.

Olako korištenje kvalifikacija kao što je npr. „znanstveno neutemeljeno“ ili „pseudoznanstveno“ za spoznaje koje su stečene rigoroznom primjenom kvalitativne metodologije u opisu stvarnosti, je opasno jer u budućnosti dovodi u pitanje svaku empirijsku spoznaju i stvara još veći osjećaj nepovjerenja koji u našem društvu počinje poprimati blokirajuće razmjere. Podsjetimo se samo da je prethodno spomenut „Kotač moći i kontrole“ koji je nepovratno promijenio razumijevanje nasilja nad ženom u obitelji i uz njega konstruiran upitnik „Inventar nasilnih ponašanja“ (Pence i Paymer, 1993.) bio razvijen identičnom metodologijom (fokusne grupe, analiza slučajeva...) kojom je razvijana ovdje prikazana Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva . Da li ga zbog toga smatramo „neznanstvenim“ i „pristranim“? Stoga predlažemo oprez s takvim jednostranim izjavama, te sugeriramo korištenje sintagme „istraživanja različitih aspekata fenomena otuđenja su još uvijek u postupku“ što i je činjenica. Također izjave u kojima se navodi da „130 i nešto“ znanstvenih radova nije dovoljno da se potvrdi pojava otuđenja su površne i mimo suštine. A suština je kakva je metodološka kvaliteta i rigoroznost radova u kojima se potvrđuje ili opovrgava pojava otuđenja djeteta od jednog od roditelja.

Kao što je uvodno navedeno, smatramo da je ovaj trenutak dobra polazna točka da svi uključeni – predstavnici sustava socijalne skrbi, zdravstva i pravosuđa, udruga, akademske zajednice - zajedno definiraju o kojim temama od značaja za sva navedena pitanja (npr. dvojbe u svezi otuđenja, njegove konceptualizacije, moguće zloraba u slučajevima rodno uvjetovanog nasilja, koje nove modele prakse treba razvijati i kako ih evaluirati....) su nužna daljnja kvantitativna i kvalitativna interdisciplinarna istraživanja. Također je bitno promicati pažljivo planirana evaluacijska istraživanja nasuprot impresionističkim dojmovima kada se želi propitati postojeće prakse javnih službi i koristiti akcijska istraživanja kade se planiraju ponuditi novi integrirani pristupi u zaštiti žrtava nasilja u obitelji i dobrobiti djece.

Nemar stručnjaka koji rade u ovom osjetljivom području kao niti u jednom sustavu nije prihvatljiv. Za razliku od toga, individualni propusti su mogući, ali uvijek trebaju biti poticaj za produbljenu analizu okolnosti zbog čega se neki konkretni propust dogodio i što se može na različitim razinama svakog pojedinog sustava poduzeti da se rizik za buduće propuste smanji (Ajduković, 2021.; Sladović Franz, Karačić i Ajduković, 2021.). U ovom trenutku ključno je brzo napraviti sustavnu analizu prakse pod vidom upotrebe i zloupotrebe otuđivanja djece kako bi se zastavilo paušalno ocjenjivanje, prepoznale i zaustavile moguće pogrešne prakse, uskladili koraci i očekivani ishodi djelovanja. Za to je potrebna spremnost za dijalog stručnjaka koji trenutno nude različite perspektive, ali uz pretpostavku uzajamnog poštovanja, motivacije za umreženu suradnju i ravnopravnog dostojanstvo svih uključenih.

Literatura

Ajduković, M. (2021). *Smjernice za unapređenje međuresorne suradnje u zaštiti dobrobit djece: Kako postići „novi pogled“ na „staru temu“ suradnje?* Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku i Društvo za psihološku pomoć.

Ajduković, M., Mamula, M, Pećnik, N. & Töle, N. (2004.). *Nasilje u partnerskim odnosima*. U: Ajduković, M. i Pavleković, G. (Ur.) *Nasilje nad ženom u obitelji*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć. (2. izdanje): 69-79.

Ajduković, M., Blažeka Kokorić, S. & Sladović Franz, B. (2018). *Lista za procjenu psihosocijalne dobrobiti djece u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva*. Ishod programa „Sustavna podrška obiteljima s djecom: Procjenjivanje i smanjivanje rizika za dobrobit djece“ dostupan CZSS.

Ajduković, M., Blažeka Kokorić, S. & Sladović Franz, B. (2018). *Upitnika općih podataka i okolnosti procjene ugroženosti psihosocijalne dobrobiti djeteta u situacijama konfliktnog razdvojenog roditeljstva*. Ishod programa „Sustavna podrška obiteljima s djecom: Procjenjivanje i smanjivanje rizika za dobrobit djece“ dostupan CZSS.

Ajduković, M. & Sladović Franz, B. (2008). *Instrumenti socijalnog rada za procjenjivanje obiteljske situacije i potreba djece*. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji: Stručna pomoć obiteljima s djecom i nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces podrške za uspješno roditeljstvo*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 195-208.

Ajduković, M., Sladović Franz, B. & Laklija, M. (2015). *Procjenjivanje razvojnih rizika djeteta*. U: Ajduković, M. (ur.), *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobiti djeteta. Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centra za socijalnu skrb*. Zagreb: Ured Unicefa za Hrvatsku, 39-51.

Baker, A.J.L. (2008). Parental Alienation Syndrome — The Parent/Child Disconnect. *Social Work Today*, 8 (6), 26,

Baker, A.J.L. (2018). Reliability and validity of the four-factor model of parental alienation. *Journal of Family Therapy*, doi: 10.1111/1467-6427.12253

Baker, A.J.L. (2015). *How to Select an Expert in Parental Alienation. Common mistakes non-PA experts make*. Baker-Selecting-an-Expert-2015-11-14-1.pdf (617 download)

Baker, A.J.L. & Brassard, M. (2013). Adolescents caught in parental loyalty conflict. *Journal of Divorce & Remarriage*, 54, 393-413.

Barnett Brunel, A. (2020). A genealogy of hostility: parental alienation in England and Wales. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42 (1): 18-29

Doughty, J., Maxwell, N. and Slater, T. (2020) 'Professional responses to 'parental alienation': research-informed practice' *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1): 68-79.

Ernečić, M. & Patrčević, S. (2013.). *Razvod: Pogled iznutra*. Koprivnica: Udruga za pomoć djeci i mladeži.

Filipović i Osmak-Franjić (2010.) Manipulacija djecom tijekom razvoda braka ili prekida izvanbračne zajednice iz perspektive pravobraniteljice za djecu. U: Osmak-Franjić, D. (ur.) *Zbornik priopćenja Godišnje konferencije Mreže pravobranitelja za djecu Jugoistočne Europe*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu: 61-67 (www-dijete.hr)

Garber, B. D. (2014). The Chameleon Child: Children as Actors in the High Conflict Divorce Drama. *Applying Research to Parenting and Assessment Practice and Policies*, 11 (1): 25-40.

Kruk, E. (2018). Parental Alienation as a Form of Emotional Child Abuse: Current State of Knowledge and Future Directions for Research. *Family Science Review*, V 22, I 4, Vol. 26 No. 3, 2019.

Lahlah, E. (2018). *High-Conflict Divorce as a Form of Child Abuse*. ISPCAN WEBINAR 20th March 2018

Meier, J. (2013) *Parental alienation syndrome and parental alienation: A research review*. National Online Resource Center on Violence Against Women

Miller, S. G. (2013). Clinical reasoning and decision-making in cases of child alignment: Diagnostic and therapeutic issues. In A. J. L. Baker & S. R. Sauber (Eds.), *Working with alienated children and families: A clinical guidebook* Routledge, /Taylor & Francis Group; 8–46.

Obiteljski zakon (2015, 2019). *Narodne novine*, 103/15., 98/19.

Pence, E. & Paymer, M. (1993). *Education groups for men who matter. The Duluth model*. New York: Springer Publishing Company.

Protokol o postupanju u slučaju zlostavljanja i zanemarivanja djece (2014). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske. Dostupno na: <https://zdravlje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Programi,%20projekti%20i%20strategije/Protokol%20o%20postupanju%20u%20slu%C4%8Daju%20zlostavljanja%20i%20zanemarivanja%20djece.pdf>

Rand, D.C. (2011). Parental alienation critics and the politics of science. *The American Journal of Family Therapy*, 39:48–71

Rezolucija „The impact of intimate partner violence and custody rights on women and children” donesena je 6. listopada 2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0406_EN.html

Sladović Franz, B. (2008a). Procjenjivanje roditeljskih sposobnosti i izvršavanje roditeljskih zadaća. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji: Stručna pomoć obiteljima s djecom i nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces podrške za uspješno roditeljstvo*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 183-194.

Sladović Franz, B. (2008b). Sveobuhvatno obiteljsko procjenjivanje u zaštiti djece ugroženog razvoja u obitelji. U: Ajduković, M. & Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji: Stručna pomoć obiteljima s djecom i nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces podrške za uspješno roditeljstvo*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 93-121.

Sladović Franz, B. (2015). Koncept sigurnosti kao temelj svih intervencija u zaštiti djece. U: Ajduković, M. (ur.) *Pomoć roditeljima u zaštiti dobrobit djece. Priručnik za socijalne radnike, druge stručnjake i suradnike centra za socijalnu skrb*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć i Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Sladović Franz, B, Karačić, Š. & Ajduković, M. (2021). *Na greškama se uči – profesionalna odgovornost*. IFSW European Conference on Social Work, 11-23 listopad (ifsw2021.eu).